

BOEREN EN PLANNENMAKERS IN ONTWIKKELINGSLANDEN

REDE

UITGESPROKEN BIJ DE AANVAARDING VAN HET AMBT VAN
HOGLERAAR IN DELEN VAN DE
LANDHUISHOUDKUNDE VAN DE TROPEN EN SUBTROPEN
AAN DE LANDBOUWHOGESCHOOL TE WAGENINGEN
OP 27 NOVEMBER 1969

DOOR

Ir. A. FRANKE

H. VEENMAN & ZONEN N.V. WAGENINGEN

*Mijne Heren Leden van het Bestuur van de Landbouwhogeschool,
Mevrouw en Mijne Heren Hoogleraren,
Dames en Heren Lectoren, Docenten en Medewerkers van deze
Hogeschool,
Dames en Heren Studenten, en voorts Gij allen die mede aanwezig
zijt en van Uw belangstelling blijkt geeft,*

Zeer geachte toehoorders,

Deze voordracht staat onder de titel 'Boeren en plannenmakers in ontwikkelingslanden'. Een misschien wat populaire titel voor een inaugurele rede.

Ik heb echter deze titel gekozen omdat enerzijds het maar zelden voorkomt dat de plannenmaker tevens boer is of omgekeerd, en anderzijds omdat het zo noodzakelijk is dat ze elkaar verstaan, begrijpen, waarderen.

Dat ik mij daarbij beperkt heb tot de ontwikkelingslanden ligt voor de hand, gezien mijn leeropdracht.

Het ligt dus in mijn bedoeling uw aandacht te vragen voor deze relatie tussen boer en plannenmaker, en dan uiteraard op het gebied van de bevordering van de landbouw.

Deze bevordering van de landbouw in de ontwikkelingslanden, heeft de laatste 10 à 20 jaren grote aandacht getrokken. Aanleiding daartoe was zeker niet alleen de zorg of er wel voldoende voedsel zou komen voor de groeiende wereldbevolking. Meer en meer komt er begrip voor de functie die de landbouw kan vervullen, in sociaal en economisch opzicht, bij het gehele vraagstuk van de ontwikkeling van de arme landen. Plannenmakers wierpen zich op het onderwerp en verzonnen maatregelen om de landbouw te leiden in een richting die men gewenst achtte.

Nu is plannen maken ongetwijfeld een boeiende bezigheid, maar vrij zinloos als er geen mensen zijn om die plannen tot uitvoering te brengen.

Als het een vakantieplan betreft, is de zaak simpel. Wij bepalen wáár we heen willen en gaan na hoe we ons doel kunnen bereiken; per fiets, auto, trein of vliegtuig, en niet te vergeten, wat het ons kost. En tenslotte voeren wij ons eigen plan uit. Plannen maken en uitvoeren zijn dus in één hand.

Ook bij cultuurtechnische en civieltechnische werken kan het voorkomen dat de plannenmaker tevens de uitvoerder is, hoewel velen deze combinatie niet waarderen.

Zodra het echter gaat om plannen op sociaal-economisch gebied is de plannenmaker vrijwel nooit de uitvoerder.

Neem bijvoorbeeld het indicatieve Wereldvoedselprogramma of het Plan Mansholt. De makers van deze plannen willen veranderingen in de landbouwproductie en geven maatregelen aan die genomen moeten worden. Ze hopen dat de boeren op grond van deze maatregelen hun produktieprogramma zullen wijzigen conform de bedoelingen van het plan.

Dat deze hoop vaak ijdel is gebleken, zal u wel bekend zijn. De EEG en de Verenigde Staten, met hun overschotten aan landbouwprodukten, het tekort aan tarwe dat Rusland enige jaren geleden dwong tot grote aankopen in het buitenland, zijn enkele voorbeelden waaruit zonneklaar blijkt, dat het resultaat vaak in de verste verte niet klopt met het geplande doel, of beter gezegd de diverse doeleinden.

Bij de ontwikkeling van de landbouw wil men namelijk bijna altijd meerdere doelen tegelijk bereiken. Dit geldt voor de rijke, maar ook voor de arme landen. In de rijke landen zijn deze doeleinden echter totaal verschillend van die in de arme landen. Zo streeft men in de EEG naar inkrimping van de produktie en naar vermindering van het aantal werkers in de landbouw. In de arme landen daarentegen gaat het veelal om opvoering van de produktie en het scheppen van meer arbeidsplaatsen in de landbouw.

Wat de plannen voor beide gebieden gemeen hebben is het streven naar hogere inkomens voor de boer en zijn medewerkers.

Maar niet alleen wat het doel betreft verschillen de rijke landen van de ontwikkelingsgebieden. Het verschil zit ook in de middelen, beschikbaar om het doel of de doelen te bereiken. In de EEG en in andere rijke landen kan een deel van het inkomen, verkregen uit handel en industrie, via de rijksbelastingen, gebruikt worden om de landbouwplannen te financieren.

In de arme landen daarentegen, waar vaak 60-70% van de bevolking nog van de landbouw leeft, moeten handel en industrie nog sterk groeien. Men wil daar veelal een deel van het inkomen, verkregen uit de landbouw, gebruiken om juist die economische activiteiten die buiten de landbouw liggen te versterken.

Mellor, één van de bekende landbouweconomen, stelt het heel duidelijk: Er moet zonder enige twijfel geld in de landbouwsector gestopt worden, maar er moet meer uitkomen dan erin gaat.

Maar hoe verschillend ook de plannen mogen zijn, ze hebben weinig zin als de resultaten niet kloppen met het beoogde doel! En die resultaten worden in hoge mate bepaald door de boer, althans wanneer het over produktie gaat. Hij is immers in wezen de uitvoerder, en dat gaat evenzeer op voor de kleine zelfstandige boer als voor de bedrijfs-leider van een staats-landbouwbedrijf.

Natuurlijk is er een verschil of de plannenmaker zijn wensen door

kan geven aan een beperkt aantal leiders van grote staatsbedrijven of coöperatief geleide bedrijven, dan wel dat hij te doen heeft met een groot aantal zelfstandige boeren. Het is echter de vraag of het een voordeel is als de plannenmaker zo'n directe invloed kan hebben op de produkties. Dit is namelijk mogelijk in het geval van centrale planning door de overheid, gecombineerd met door de staat geleide boeren-bedrijven. De voorgestelde maatregelen kunnen immers, economisch gezien, minder juiste beslissingen zijn. De bedrijfsleider, die deze maatregelen moet doorvoeren, behoudt dan misschien zijn salaris, maar de gemeenschap draagt het verlies.

En als de maatregelen wel tot een economisch gunstig resultaat leiden, zou dan de zelfstandige boer daar ongevoelig voor blijven? Zou hij óók niet willen profiteren van gunstiger uitkomsten? Ik doe hier geen keus tussen de diverse bedrijfsvormen. Ik kan mij voorstellen, dat er omstandigheden zijn, waarbij de voorkeur uitgaat naar staatsbedrijven of sterk geleide coöperatieve bedrijven, zeker als het gaat om iets nieuws te introduceren, zoals de bananen in Suriname. Dit neemt echter niet weg, dat we in de ontwikkelingslanden meestal met zelfstandige boeren te maken hebben en dat m.i. ook de zelfstandige boer zal reageren op gewijzigde omstandigheden.

Nog al te vaak denkt men dat de boeren in ontwikkelingslanden vastgeroest zitten in hun sociaal milieu, dat zij zozeer vasthouden aan een bedrijfsvoering zoals die van hun vader, grootvaders, overgrootvaders en gaat u maar door, dat het een hopeloze taak is in die landbouw wat veranderd te krijgen. En de boer wordt dan beschouwd als een arme, domme man.

Uit vroegere ervaringen, maar ook uit recente, blijkt dat in tal van streken de boeren terdege reageren op veranderingen! De bijna stormachtige ontwikkeling van de tarweproduktie in Pakistan en India is een doorslaggevend bewijs dat althans in deze landen de zelfstandige boer wél reageert op mogelijkheden van meer winst, een hoger inkomen.

Bovendien blijkt vrijwel steeds, wanneer dat boerenbedrijf eens wat beter wordt bekeken, dat de bedrijfsvoering, hoe primitief die ook mag lijken, onder de gegeven omstandigheden een volkomen gezonde en verantwoorde zaak is. Onder de gegeven omstandigheden, zoals het klimaat, de kwaliteit van zijn grond, de hoeveelheid water of werkracht of kapitaal waarover hij kan beschikken. Wanneer hij onder die omstandigheden zijn bedrijfsvoering niet verandert, dan heeft hij bijna altijd schoon gelijk. Neen, het is beslist geen domme boer, die boer in de ontwikkelingslanden, ook al kan hij misschien lezen noch schrijven.

De kunst nu van de plannenmaker is om zodanige nieuwe omstandigheden te scheppen dat het voor de boeren wél attractief wordt hun bedrijfsvoering te wijzigen.

Maar, wat is attractief? Waar is die boer in geïnteresseerd! In hoger

inkomen? Naar mijn mening wel als de offers die hij moet brengen maar niet te groot zijn en hij dat hogere inkomen goed kan besteden. Daar komt echter bij, wat de kleine boer betreft, en dat is het merendeel van alle boeren, dat hij niet het risico wil lopen van een lager inkomen. Het nieuwe zal hij niet gauw accepteren als er een kans is, desnoods maar eens in de zoveel jaren, dat zijn inkomsten slechter zijn dan bij zijn traditionele wijze van boeren. Hij is nu eenmaal onvoldoende draagkrachtig om een slecht jaar te boven te komen. Hij zal eerst met eigen ogen willen zien wat dat nieuwe is. En het valt niet mee zijn vertrouwen weer te winnen als hem eerst wat aangepraat is, dat achteraf geen succes was.

Dit betekent dat het nieuwe, uitgevonden en uitgeprobeerd op onderzoekcentra of proefstations, eerst nog eens lokaal en op praktijk-schaal getest moet worden. Breng pas iets 'aan de boer' nadat er zekerheid is dat het technisch én economisch, ook voor zijn omstandigheden, een nuttig effect heeft.

Maar laten we dat risico, dat overigens een zeer grote rol speelt in de beslissingen van de boer, verder buiten beschouwing, dan durf ik wel te zeggen, ja ook die boer in de ontwikkelingslanden is in principe geïnteresseerd in een hoger inkomen. Maar niet als de offers die hij daarvoor moet brengen, te hoog zijn.

Wat zijn dat voor offers? Heel vaak het opgeven van vrije tijd, soms ook het verlies van status in zijn sociale milieu.

Dit onderwerp tijd, arbeidstijd, speelde een rol bij de vraag of een prijsverhoging van de rijst in Senegal tot resultaat zou hebben dat er meer rijst en minder aardnoten zouden worden geteeld. Rijst vraagt namelijk veel meer arbeidsuren per hectare dan grondnoten. Verwacht werd dat, als de prijs onvoldoende hoog werd opgetrokken, er niets zou gebeuren. De rijst die er nu geteeld wordt is voor eigen consumptie. Meer rijst telen betekent dan voor hem de mogelijkheid van verkoop en inkomen in geld. Maar dat krijgt die Senegalese boer nu door aardnoten te telen.

Hij heeft dus de keuze tussen twee gewassen. Waarom zou hij meer tijd, meer uren aan de rijst besteden, als hij met minder uren in de grondnoten toe kan?

Alleen dan, wanneer de opbrengst in geld hoger ligt. Indien de opbrengst in geld per hectare voor beide gewassen gelijk is, krijgt de boer zijn extra arbeid, besteed aan de rijst, helemaal niet betaald. Waren die verschillen in opbrengst maar 10 à 20%, dan was de beloning van de boer voor zijn extra tijd ook nog onvoldoende attractief.

Een flinke prijsstijging van de rijst zou dus noodzakelijk zijn. Dat gaf echter problemen. De regering wilde namelijk niet graag de prijs verhogen, omdat dit in de stad de kosten van levensonderhoud nadelig zou beïnvloeden. Bovendien kon men goedkope rijst van Amerika be-

trekken. Het stimuleren van de eigen teelt van rijst, ter vervanging van de importen was verre van eenvoudig.

Thans is de situatie trouwens, als ik goed ben ingelicht, wat eenvoudiger omdat de prijs van de aardnoten is gedaald.

Ik noemde dit voorbeeld alleen om aan te geven dat die Senegalese boer normaal economisch denkt en ook aan zijn tijd een waarde toekent.

Dat niet iedere verhoging van het inkomen interessant is voor de boer bleek uit onderzoeken in Tanzania. Daar werd sterk de indruk verkregen dat de boer nauwelijks geïnteresseerd was in een 10 of 20% hoger inkomen. Nu lag dat inkomen zeer laag. Een verhoging met 10 à 20% lijkt dan wel heel wat, maar is dan in guldens omgerekend toch maar f 30 à f 60 per jaar. De bereidheid om daar harder voor te werken zal afgewogen worden tegen de vraag hoe dat meerdere geld besteed kan worden. Nu zijn vele van de attractieve, Europese of Amerikaanse consumptie-artikelen in de ontwikkelingslanden nog duurder dan hier. Gaan de verlangens dus uit naar een fiets of een radio, dan zijn die artikelen ten opzichte van zijn extra inspanning te duur.

De boeren waren echter wél geïnteresseerd in de suikercultuur. Die gaf namelijk zo ongeveer het dubbele inkomen. En onder die omstandigheden waren een aantal verlangens wél te realiseren.

Ongetwijfeld zal op dit gebied nog veel meer onderzoek noodzakelijk zijn. Het zou mij echter niet verwonderen als zou blijken dat een minimum-bedrag aan méér-inkomen gegarandeerd moet zijn, wil er sprake zijn van een bereidheid zich extra in te spannen.

In ieder geval zal hij met dat meerdere inkomen wat willen doen. Er moet dus wat te koop zijn. De middenstand zal paraat moeten zijn en dát aan moeten bieden wat binnen het bereik en de interesse van de koper ligt.

Het goed functioneren van deze middenstand is dan ook, in het hele ontwikkelingsproces van het platteland van het grootste belang.

Acties, zoals in Indonesië en Oost-Afrika gericht tegen vele middenstanders (Chinezen, respectievelijk Indiërs), kunnen dan ook belemmerend werken op het ontwikkelingsproces van de landbouw.

Als we er nu van uitgaan dat ook de boeren in de ontwikkelingslanden in principe in een hoger inkomen geïnteresseerd zijn, waarom is er dan nog zo weinig tot stand gekomen?

Laat ik beginnen met te stellen dat er al wél veel tot stand is gekomen. In vrijwel alle ontwikkelingslanden is de landbouwproductie gestegen. Alleen deze stijging was even sterk als die van het aantal mensen. Per hoofd van de bevolking steeg de produktie maar nauwelijks. De plannenmakers wensden echter een nog sterkere stijging van de produktie.

Dit houdt echter in dat die meerdere produktie, tegen redelijke prijzen afgezet kan worden. Het marktmechanisme werkt echter in tal van

landen nog gebrekkig, zodat binnen één land voor hetzelfde produkt zeer verschillende prijzen gelden. In de éne streek zijn de prijzen soms wél, in andere streken niét hoog genoeg om tot nieuwe landbouwmethoden over te gaan.

Zo lag, als ik me goed herinner, in 1966 de prijs van de rijst op Lombok op 7 rupia per kilo en in Djakarta op ongeveer 30 rupia. De prijs voor de kunstmest was op Lombok echter ongeveer gelijk aan die in Djakarta. Onder die omstandigheden kon je op de achterkant van een lucifersdoosje uitrekenen dat toepassing van kunstmest bij de rijst in Lombok een verliesgevende zaak was. Maar zelfs al was het rendabel geweest, dan was het nog de vraag of de boer niet een groter rendement had verkregen door de kunstmest voor andere gewassen te bestemmen.

Maar ook in een land als Brazilië liggen de prijzen niet overal gelijk. De enorme transportafstanden, vaak langs gebrekkige wegen, maken dat in tal van streken de vraag naar landbouwprodukten vrijwel ontbreekt. De voedselvoorziening voor de grote bevolkingscentra komt uit de dichtbijgelegen gebieden.

Dat Pakistan en India daarentegen juist wat de tarwe betreft zo'n enorme produktieverhoging hebben bereikt, is grotendeels te danken aan de grote vraag, maar mede aan de aanzienlijke prijsverhogingen. De prijs steeg namelijk in Pakistan van \$ 75 in 1956 tot meer dan \$ 150 in 1967 per ton.

De tarweproduktie in de jaren 1952-1956 was 3 à 4 miljoen ton, maar is nu gestegen tot ruim 6 miljoen ton. Deze verhoogde produktie van de tarwe in Pakistan is enerzijds bereikt door uitbreiding van het areaal, maar anderzijds door hogere opbrengsten per hectare.

In hoeverre deze hogere opbrengst per hectare het gevolg was van betere weersomstandigheden, beter zaaizaad of toepassing van kunstmest, weet ik niet. Het loont zeker de moeite dit nader te onderzoeken. Maar zaaizaad en kunstmest hebben een rol gespeeld.

Het feit dat een groot aantal boeren bekend was met deze betere tarwe-variëteiten, met het bestaan van kunstmest, is een gevolg van maatregelen die vroegere plannenmakers hebben voorgesteld. Afzet en prijzen hadden nooit het resultaat gegeven wat nu bereikt is, mede dankzij beter zaaizaad en kunstmest.

Onderzoek en voorlichting, en voeg daar onderwijs maar aan toe, zijn de instrumenten waarmee in de planning gewerkt kan worden om betere mogelijkheden te openen voor de landbouw.

Dat deze mogelijkheden dan niet direct benut worden, behoeft absoluut niet te betekenen dat al het werk zonder resultaat was. Het resultaat zal echter eerder bereikt worden indien de voorlichting zich richt op die onderwerpen, waarvoor de boer de grootste belangstelling heeft. Uit onderzoekingen in H-Volta bleek dat de onderwerpen waarvoor de boeren dáár belangstelling hadden, bovendien de meest ren-

dabele waren. De onderwerpen waren ontsmetting van zaaizaad en insektenbestrijding in de opslagplaatsen.

Het belang van onderzoek, onderwijs en voorlichting is onmiskenbaar, maar de resultaten daarvan op de bedrijfsvoering zullen zeer sterk afhangen van de mogelijkheden de produktie af te zetten tegen redelijke prijzen!

In gebieden waar de landbouwproduktie nog niet in voldoende mate is gestegen ligt de oorzaak naar mijn idee vooral bij een gebrek aan een rendabele afzet.

De plannenmaker heeft een uitgebreider instrumentarium dan alleen maar op het gebied van prijzen, afzet, onderzoek, onderwijs en voorlichting.

Grote bedragen immers zijn er in het verleden al gestoken in werken op het gebied van irrigatie en drainage, aanleg van havens en wegen en opwekking van elektriciteit.

Deze zogenaamde infrastructurele werken, zullen ook in de toekomst noodzakelijk zijn. De behoefte aan betere communicatie is duidelijk. Een geïsoleerd gebied wordt niet bezocht door voorlichtingsambtenaren, artsen, handelaren of anderen en blijft sociaal en economisch achter. De behoefte aan opslagplaatsen, wegen en transportmiddelen nemen sterk toe als de landbouwproduktie stijgt. Twintig procent opbrengstverhoging kan betekenen dat de hoeveelheid produkt, die de streek verlaat door de handel, verdubbelt. Irrigatie en drainage zal in toenemende mate nodig zijn, indien de nieuwe variëteiten alleen hoge opbrengsten geven als de waterhuishouding goed geregeld is.

Bij een aantal van deze infrastructurele werken is de boer alleen indirect betrokken. Maar als de boer direct met deze maatregelen te maken heeft, zoals bijvoorbeeld bij irrigatie en drainage, dan moet de plannenmaker ook zo goed mogelijk weten hoe de boer op de veranderde omstandigheden zal reageren.

Daarbij kunnen nog talloze andere vraagstukken aan de orde komen, zoals kredietvoorziening en pachtverhoudingen. Ook dit zijn namelijk zaken, die de boer zelf niet kan veranderen en waar hulp van buitenaf nodig is om tot veranderingen te komen.

Sprak ik tot op heden over de boer of de boeren, dan vestigde ik daarmee wellicht de indruk dat alle boeren gelijk reageren. Die indruk wil ik dan graag wegnemen. Een pachter en een eigenaar-boer kunnen, om een voorbeeld te noemen, andere belangen hebben en anders reageren.

Maar ook het verschil in reactie tussen grote en kleine boer kan van belang zijn. De risico-factor speelt bij de kleinere boer nu eenmaal sterker. De grotere boer krijgt wellicht gemakkelijker krediet en zal eerder bereid zijn nieuwe landbouwmethoden eens te proberen. Heeft hij succes, dan wordt de rijkere boer nog rijker en de kleinere boer

komt relatief in een sociaal en economisch steeds zwakkere positie. In een aantal gevallen kan hij echter zijn inkomen nog vergroten door buiten zijn bedrijf als arbeider te werken, bij een boer of eventueel buiten de landbouw.

Tot nu toe sprak ik hoofdzakelijk over hogere produkties en een hoger inkomen voor de boer en zijn werkers.

In het begin echter wees ik op nog een ander aspect van de plannen voor de ontwikkeling van de landbouw in ontwikkelingslanden. En dat was het verlangen meer arbeidsplaatsen te scheppen, en dan niet alleen om de kleine boer een additioneel arbeidsinkomen te verschaffen.

Het hoofdprobleem is de snelle groei van de bevolking. Er zijn landen waar de bevolking zal verdubbelen in 25 à 30 jaren. Deze groei baart velen zorgen. Niet alleen omdat er voor de nieuwkomers voldoende voedsel moet zijn. Neen, het probleem is dat ze werk krijgen en zoveel verdienen dat ze voedsel en wat nog verder nodig is kunnen kopen. Het scheppen van voldoende werkgelegenheid acht ik een minstens even belangrijk en vermoedelijk een veel moeilijker probleem dan dat van de voedselproduktie.

De ervaring leert dat het verre van eenvoudig is werkgelegenheid buiten de landbouw te scheppen. In tal van ontwikkelingslanden zal men er dan ook rekening mee moeten houden dat ondanks een reeds bestaande overbevolking, het aantal inwoners op het platteland nog verder zal stijgen.

Geen wonder dus dat men bij het opstellen van ontwikkelingsplannen bijzonder geïnteresseerd is in de vraag of er in de landbouw nog meer mensen geplaatst kunnen worden.

Dit kan in principe bereikt worden op twee manieren. De ene is uitbreiding van het landbouwareaal, en de tweede is wijziging van het produktieprogramma van de boer, zodanig dat meer arbeid ingezet kan worden.

In dunbevolkte gebieden, waar soms nog (maar lang niet altijd) nieuwe grond in cultuur kan worden genomen, is uitbreiding van het areaal de meest natuurlijke oplossing, die dan ook veel wordt toegepast.

Vaak echter is uitbreiding van het landbouwareaal alleen mogelijk na technische ingrepen, zoals irrigatie en drainage. Deze ingrepen kosten tijd. Tijd van voorbereiding en van uitvoering, om nog maar niet te spreken over de tijd die nodig is voor overleg met regeringsinstanties en met financiers.

De snelheid waarmee nieuw land gewonnen kan worden of waardoor het oude land de mogelijkheid krijgt van 2 of 3 gewassen per jaar in plaats van vroeger één, ligt dan ook vrijwel altijd lager dan noodzakelijk om de groeiende bevolking werk te bezorgen.

De tweede oplossing, een meer arbeidsintensieve landbouwproductie, is in de traditionele landbouw vrijwel nooit mogelijk. Vele kleine bedrijven kennen in wezen reeds een overschot aan arbeid, althans in grote delen van het jaar. Pas indien de boer economisch verantwoord over kan gaan op modernere landbouwmethoden, pas dán openen zich mogelijkheden meer arbeid in te zetten.

Kunstmest zaaien, spuiten van bestrijdingsmiddelen, meer wieden en ook de oogst van hogere produkties per hectare betekent niet alleen de inzet van meer kapitaal, maar ook van meer arbeid. Toch moet men geen overdreven verwachtingen koesteren ten aanzien van de extra arbeid die op deze wijze geplaatst kan worden.

Dit neemt echter niet weg, dat al die maatregelen die tot hogere produkties per hectare leiden een zeer belangrijk neveneffect kunnen hebben, namelijk ook meer mensen plaatsen.

Ik vrees echter dat vele ontwikkelingslanden de komende decennia nog met het probleem worstelen, dat noch de stad, noch het platteland voldoende werkgelegenheid zal bieden voor de groeiende bevolking. De paupers in de stad zullen daarbij meer de aandacht trekken dan de miljoenen arbeiders zonder land die het platteland bevolken.

Een situatie, zoals op Java, waar de bevolking met ca. $1\frac{1}{2}$ miljoen per jaar toeneemt, is bijna angstwekkend te noemen. Als de rijstproductie in Java zodanig zou stijgen, dankzij zaaizaad, kunstmest, insecticiden, goede afzet en prijzen, dat geen import van rijst uit het buitenland meer nodig is, dan is een enorm succes geboekt. Maar onopgelost blijft dan het steeds toenemende aantal mensen zonder land en onvoldoende inkomen die het platteland blijven bevolken, omdat ook de stad nog onvoldoende werk biedt.

Ik wil op deze materie niet al te diep ingaan. Het probleem is in sommige streken echter zeer urgent. Naar mijn overtuiging zal bij alle maatregelen nagegaan moeten worden welke effecten deze hebben op de tewerkstelling.

Zo zijn tal van werken, bijvoorbeeld op het gebied van de irrigatie, drainage en aanleg van wegen, te gebruiken in het kader van de werkgelegenheid.

Aanleg en onderhoud van deze werken kan bovendien soms uitgevoerd worden in handkracht, zonder stijging van kosten.

Het kappen van een bosareaal van ca. 40 000 ha in Nigeria werd in handkracht uitgevoerd binnen de tijd en binnen de begroting, waarbij op machinale uitvoering was gerekend.

Een proefpolder in Senegal, in handkracht uitgevoerd en in de droge tijd toen de landbouw geen werkgelegenheid gaf, maakte dat er geen mensen het dorp verlieten om hun heil in de stad Dakar te zoeken. Een zoeken wat vermoedelijk tevergeefs was geweest, gezien het toch al grote aantal werklozen.

Uitvoering van werken in handkracht is overigens geen doel op zichzelf. Het kan een middel zijn om een periode te overbruggen, een pe-

riode die nodig is voor het scheppen van meer werkgelegenheid buiten de landbouw.

Ik heb dit onderwerp genoemd om duidelijk te maken dat er ook taken zijn waarop de boer geen invloed heeft. Er zou overigens geen ontwikkelingsplan meer moeten komen zonder man-power planning.

Dames en heren, ik meen goed te doen dit onderwerp verder af te sluiten met de wens dat in de toekomst veel meer dan voorheen aandacht wordt geschonken aan al die factoren die maken dat de boer boert zoals hij boert. De lering die uit dit type onderzoek getrokken kan worden zal zonder enige twijfel leiden tot betere plannen voor de ontwikkeling van het platteland der arme landen.

Ik hoop dat het mogelijk zal zijn dat ook de Landbouwhogeschool meer aandacht aan dit type onderzoek zal besteden.

Een objectieve, maar kritische beschouwing van activiteiten, programma's of projecten, hoe ze ook mogen heten, en de daaruit voortvloeiende effecten is dringend gewenst. Zodra we begrijpen waarom er wél of géén gunstige resultaten zijn geboekt, zullen we voor de toekomst beter gewapend zijn om verdere vooruitgang te bevorderen.

Mijne Heren Leden van het Bestuur,

Gaarne zeg ik u dank voor het in mij gestelde vertrouwen. Eerst na lang aarzelen heb ik deze nieuwe functie aanvaard, een functie, die in tal van opzichten verschilt van mijn vroegere werk.

U kunt er echter van verzekerd zijn, dat ik alles in het werk zal stellen wat binnen mijn vermogen ligt om deze nieuwe taak zo goed mogelijk te vervullen.

Mevrouw en Mijne Heren Hoogleraren,

Gaarne hoop ik in de komende tijd mijn contact met u en met uw staf van medewerkers uit te breiden.

De multi-disciplinaire behandeling van de problemen in de ontwikkelingslanden, maakt dat een ruimere bekendheid van wat anderen doen of kunnen doen, van het grootste belang is.

Ook in het kader van de Landbouwhogeschool zal wellicht gerekend moeten worden op een toenemend aantal activiteiten, waaraan meerdere hoogleraren en hun medewerkers gezamenlijk hun medewerking geven.

Mijn gedachten gaan daarbij niet zozeer uit naar het maken van ontwikkelingsplannen. Dit werk immers behoort in de eerste plaats thuis bij lokale regeringen of de daarvoor geëigende internationale organen, eventueel met behulp van ingenieursbureaus. Veeleer denk ik aan onderzoek en het kritisch volgen van wat er in de wereld aan ontwikkelingswerk geschiedt.

Mijne Heren Medewerkers van Nederlandse Ingenieursbureaus,

Ik heb het voorrecht gehad één van de uwen te zijn. Heidemaatschappij en Ilaco weten dat ik dankbaar ben voor de gelegenheid die mij gegeven werd om aan het ingenieurswerk in Nederland en daarbuiten deel te nemen. Het was boeiend werk, waarvoor ik mij met plezier heb ingezet. Ik heb daarbij de vreugde gekend, maar ook de problemen, verbonden aan het samenwerken met andere bureaus. De vreugde echter overheerste, dankzij de prettige wijze waarop ik met zovelen van u, binnen en buiten de Heidemaatschappij, heb mogen samenwerken. Ik dank u daarvoor hartelijk.

Dames en Heren Studenten,

Mijn contacten met u, vóór mijn benoeming tot hoogleraar, waren vrijwel beperkt tot de bijeenkomsten in het kader van Agromisa. Het enthousiasme en de ernst waarmee Agromisa haar activiteiten ontplooit, dwingt respect af.

De meer recente contacten met u hebben mij ervan overtuigd dat uw brede belangstelling voor wat er in en buiten onze maatschappij gebeurt, als een winst moet worden beschouwd.

Een aantal van u zal in de toekomst werkzaam zijn in de ontwikkelingslanden. Bedenk dat u daar dan als gastarbeider bent. Voor vrijwel iedereen is dat verblijf in een ontwikkelingsland slechts voor kortere of langere duur maar niet permanent en dat weet men in die landen zeer goed. Over de motieven, die u ertoe gebracht hebben in deze landen te werken, wordt zelden gesproken. In de ontwikkelingslanden neemt men echter doorgaans aan dat een goed inkomen een belangrijke drijfveer is. Het is namelijk ook hun drijfveer om buiten hun eigen land te werken als dat mogelijk is.

Maar ook gastarbeiders kunnen welkom zijn. Zij zullen echter wél moeten begrijpen dat ze werken in zelfstandige landen, die zelf hun beleid bepalen zowel in politiek als in economisch opzicht.

Mede uit uw werk kunnen echter de gegevens komen, waarop het beleid kan steunen. Of men echter van uw werk wél of niet of in voldoende mate gebruik zal maken, is mede afhankelijk van het persoonlijke vertrouwen dat 'men' in u stelt. En tot die 'men' kan soms ook de chauffeur gerekend worden, die u rondrijdt en al zoveel 'experts' heeft gezien.

De eisen, die aan u gesteld worden wat eerlijkheid, begrip voor andere mensen, openhartigheid en tact betreft, zijn wellicht zwaarder dan die wat kennis betreft.

U zult echter, hoe goed uw voorbereiding op taken in de ontwikkelingslanden ook mag zijn, erop moeten rekenen dat uw werk opoffering vraagt van u en uw gezin. De kans op teleurstellingen zult u niet mogen onderschatten.

Toch hoop ik dat uw beslissing om in ontwikkelingslanden te werken

of te blijven werken, hoofdzakelijk gebaseerd wordt op de vreugde die u uit het werk kunt putten, en het gevoel een steentje bij te dragen aan het ontwikkelingswerk.

Dit ontwikkelingswerk reken ik namelijk tot de grootste opgave van deze eeuw waarvoor wij allen staan, wij allen, in rijke én in arme landen.

Ik heb gezegd.